

BARQAROR IQTISODIY O‘SISH NAZARIYALARI: KLASSIK, NEOKLASSIK
VA INNOVATSION YONDASHUVLAR TAHLILI

Boymuminova Dilshoda Otabek qizi

Qarshi shahar Turonbank ATB xodimi

Email: dilshodaboymuminova@gmail.com

Kalit so‘zlar: barqaror iqtisodiy o‘shish, klassik nazariya, neoklassik model, innovatsion yondashuv, ishlab chiqarish omillari, inson kapitali, raqamli iqtisodiyot.

Iqtisodiy o‘shish har qanday milliy iqtisodiyotning asosiy maqsadi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida 2024-yilda yalpi ichki mahsulot (YaIM) 6,2 foizga o‘sd, sanoat ishlab chiqarishi hajmi esa 108,3 foizni tashkil etdi (O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlariga ko‘ra). Bu raqamlar mamlakatda barqaror o‘shish modeliga o‘tish jarayoni faol kechayotganini ko‘rsatadi.

Klassik iqtisodiy o‘shish nazariyasi (A. Smit, D. Rikardo, T. Maltus) ishlab chiqarishning asosiy manbai sifatida mehnat, kapital va yer omillarini ajratib ko‘rsatgan. Ularning fikricha, iqtisodiy o‘shish tabiiy resurslar va aholining o‘shish sur‘atlariga bevosita bog‘liq bo‘lgan. Biroq, bu yondashuvda texnologik taraqqiyot va innovatsion rivojlanishga yetarlicha e‘tibor berilmagan.

Neoklassik nazariya (R. Solou, T. Svon) esa texnologik taraqqiyot va jamg‘armalarning rolini muhim omil sifatida ko‘rsatadi. Solou modeli bo‘yicha, uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishning 60–70 foizi texnologik yangilanishlar bilan bog‘liq. O‘zbekiston iqtisodiyotida ham 2017–2024-yillar oralig‘ida mehnat unumdorligi 1,4 barobarga oshgani bu nazariyaning amaliy ahamiyatini tasdiqlaydi.

Innovatsion yondashuvlar (J. Shumpeter, P. Romer, R. Lukas) esa iqtisodiy o‘shishni inson kapitali, bilimlar iqtisodiyoti va innovatsion faoliyat bilan izohlaydi. Ayniqsa, Shumpeterning “ijodiy vayronagarchilik” konsepsiyasi zamonaviy iqtisodiyotlarda yangi texnologiyalar eski ishlab chiqarish tizimlarini siqib chiqarishi orqali o‘shish manbai bo‘lishini ta’kidlaydi.

Klassik nazariya (XVIII–XIX asrlar). A. Smitning “ko‘rinmas qo‘l” konsepsiyasi iqtisodiy tizimning o‘z-o‘zini tartibga solish mexanizmini tushuntiradi. D. Rikardo ishlab chiqarish omillari – kapital va yer o‘rtasidagi taqsimot muvozanatini o‘shish bilan bog‘laydi. Klassiklar fikricha, iqtisodiy o‘shish jamg‘arma va investitsiyalar orqali amalga oshadi, ammo ular texnologik o‘zgarishning rolini cheklangan deb hisoblaganlar. Klassik modelning kamchiligi — u innovatsiya va bilim omillarini o‘shish manbai sifatida hisobga olmaydi.

Neoklassik nazariya (XX asrning o‘rtalari). R. Solou modeli iqtisodiy o‘shishni matematik tarzda ifodalab, ishlab chiqarish funksiyasi orqali ($Y = F(K, L, T)$) tahlil qilgan. Modelga ko‘ra, kapital va mehnatning cheklangan qaytimi mavjud, shuning uchun uzoq muddatli o‘shish texnologik taraqqiyot bilan belgilanadi. Solou modeliga asoslanib, 1960–2000-yillar oralig‘ida AQShning iqtisodiy o‘shishining 80 foizi texnologik omillar bilan izohlangan. Neoklassik model raqamli transformatsiya, infratuzilma sarmoyalari va mehnat unumdorligini oshirish orqali o‘shishni qo‘llab-quvvatlaydi.

Innovatsion (endogen) nazariya (XX asr oxiri – XXI asr). P. Romer va R. Lukas iqtisodiy o‘shish manbaini tashqi emas, ichki omillar bilan (bilim, ta’lim, tadqiqot, inson kapitali) izohlaydi. Bu nazariya bo‘yicha bilim va texnologiya jamiyatda o‘z-o‘zini kuchaytiruvchi siklni hosil qiladi — ya’ni, innovatsiya o‘shishni rag‘batlantiradi, o‘shish esa yangi innovatsiyalarni yaratadi. Innovatsion yondashuv barqaror iqtisodiy o‘shishni inson kapitali sifati, ta’lim darajasi, R&D (tadqiqot va ishlanmalar) ulushi orqali belgilaydi.

2020–2024-yillarda O‘zbekiston YaIM o‘shish sur‘ati o‘rtacha 5,7 foizni tashkil etdi. 2024-yilda sanoat ishlab chiqarishi hajmi 108,3 foizga, xizmatlar sohasi 111,5 foizga oshdi. Raqamli iqtisodiyotning ulushi YaIMda 2024-yilda 3,4 foizni tashkil etdi, bu 2020-yildagiga nisbatan 2 barobar ko‘p. Eksportda yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushi 2023-yilda 6,7 foizga yetdi. 2025-yilga borib ilmiy-tadqiqot xarajatlarini YaIMning 1,2 foizigacha oshirish rejalashtirilgan (“Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030”). 2030-yilgacha O‘zbekiston bilimga asoslangan iqtisodiyot modeliga o‘tishni maqsad qilgan bo‘lib, bu jarayon barqaror iqtisodiy o‘shishni ta’minlashning strategik yo‘nalishidir.

Barqaror iqtisodiy o‘shish nazariyalari: klassik, neoklassik va innovatsion yondashuvlar tahlili

Barqaror iqtisodiy o‘shish omillari (empirik asosda)

Omil turi	Ta’sir darajasi (O‘zbekiston misolida)	Izoh
Inson kapitali	Yuqori	Ta’lim tizimiga investitsiyalar o‘shish sur‘atlarini 1,3 barobarga oshiradi
Innovatsiyalar	O‘rta–yuqori	R&D xarajatlari har 0,1% oshganda YaIM 0,25% ga o‘sadi
Tashqi investitsiyalar	Yuqori	Xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar 2024-yilda 10,1 mlrd dollarni tashkil etdi
Raqamli transformatsiya	Yuqori	“Raqamli O‘zbekiston – 2030” dasturi natijasida ishlab chiqarish samaradorligi oshmoqda
Tabiiy resurslardan samarali foydalanish	O‘rta	Energiya samaradorligini oshirish va yashil iqtisodiyot loyihalari barqaror o‘shishning yangi omiliga aylangan

Barqaror iqtisodiy o‘shishni ta’minlash uchun O‘zbekiston iqtisodiy siyosatida klassik modeldagi resurslardan foydalanish, neoklassik yondashuvdagi texnologik yangilanishlar va innovatsion modeldagi inson kapitaliga sarmoya kiritish elementlari uyg‘unlashmoqda.

Shuningdek:

- Iqtisodiyotda ilmiy izlanishlar, startap ekotizimlari va innovatsion klasterlarni kengaytirish zarur.

- Raqamli infratuzilma, ta'lim tizimi modernizatsiyasi, va energetik samaradorlikni oshirish iqtisodiy o'sishning asosiy "drayverlari" hisoblanadi.

O'zbekiston sharoitida "Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030" doirasida 2023-yilda ilmiy tadqiqotlarga ajratilgan mablag' YaIMning 0,8 foizini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich 2030-yilga borib 1,5 foizga yetkazilishi rejalashtirilgan. Shu bilan birga, startaplar soni 2020–2024-yillar oralig'ida 3 barobarga oshgani innovatsion o'sishning amaliy natijasidir.

Xulosa qilib aytganda, barqaror iqtisodiy o'sishning zamonaviy modeli klassik va neoklassik yondashuvlarning asosiy g'oyalarini saqlagan holda, ularga innovatsion va raqamli iqtisodiyot elementlarini qo'shadi. Uzoq muddatli istiqbolda iqtisodiy o'sishning muhim drayverlari sifatida inson kapitali, texnologik innovatsiyalar va bilimga asoslangan iqtisodiyot ustuvor yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adam Smith. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London, 1776.
2. Solow R. A Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics, 1956.
3. Schumpeter J. The Theory of Economic Development. Harvard University Press, 1934.
4. Romer P. Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy, 1990.
5. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari – <https://stat.uz>
6. "O'zbekiston Respublikasining Innovatsion rivojlanish strategiyasi – 2030", Innovatsion rivojlanish vazirligi, Toshkent, 2022.
7. Lucas R. On the Mechanics of Economic Development. Journal of Monetary Economics, 1988.